

УДК 330.131.7:658.1

DOI: 10.60022/2(2)-1SD

Гутніченко Михайло Олегович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

кафедри фінансів та бізнес-консалтингу

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Hutnichenko Mykhailo

higher education applicant at the second (Master's) level

Department of Finance and Business Consulting

Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Сучасні умови функціонування підприємств в Україні характеризуються невизначеністю та значною турбулентністю, що обумовлено військово-політичною, соціально-демографічною, економічною та екологічною кризами, мінливістю вітчизняного нормативно-правового середовища. Відсутність належного рівня економічної захищеності суб'єктів економіки приводить до зростання їх залежності від зовнішнього середовища, значної чутливості до агресивного впливу, втрати ринкових позицій та фінансової автономії. Зазначене обумовлює пошук нових шляхів сталого розвитку, а інколи й виживання підприємств в Україні. Саме використання сучасних методів, інструментів та механізмів управління економічною безпекою підприємства (ЕБП) забезпечує вчасну ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізацію їх негативного руйнівного впливу на економічний стан підприємства.

Метою дослідження є формування механізму управління ЕБП на основі вивчення сутності даної економічної категорії, визначення вимог до механізму управління ЕБП та врахування особливостей сучасного етапу функціонування економіки України.

Матеріалами дослідження є: праці вітчизняних та зарубіжних науковців, доробок яких безпосередньо пов'язаний із вивченням сутності ЕБП, її основних характеристик і складових елементів, методів оцінювання та механізмів управління.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи, як: теоретичне узагальнення та систематизація (при вивченні сутності категорії ЕБП та виявленні її основних характеристик, а також дослідженні особливостей механізму управління ЕБП); економічного моделювання (при побудові моделі механізму управління ЕБП); логічного узагальнення (при формулюванні висновків).

В межах даного дослідження запропоновано механізм управління ЕБП на основі поєднання захисного, системного та гармонізаційного підходів. Так, використання захисного підходу забезпечує ефективність виявлення та протидії загрозам ЕБП, що є основним завданням управління нею. Системний підхід забезпечує дослідження ЕБП як системи, інтегрованої в більш складну соціально-економічну систему – підприємство, що обумовлює доцільність розвитку його економічного потенціалу як основи для забезпечення ЕБП. Застосування гармонізаційного підходу до управління, в свою чергу, дозволяє досягти узгодженості інтересів підприємства із зацікавленими сторонами, тобто суб'єктами внутрішнього (співробітники, власники) та зовнішнього (споживачі, постачальники, посередники, громадські організації тощо) середовища. Це сприяє довгостроковому забезпеченню ЕБП на основі підвищення його конкурентоспроможності. Таким чином, запропонований механізм поєднує три основні аспекти управління: протидію загрозам, розвиток економічного потенціалу та взаємодію із зацікавленими сторонами.

Подальші наукові дослідження доцільно присвятити розробці системи оцінювання стану зовнішнього середовища, ефективності взаємодії підприємства зі стейкхолдерами та рівня ЕБП. Система рекомендацій та конкретних заходів щодо управління ЕБП має бути сформована у чіткій відповідності до результатів такого оцінювання. Це забезпечить обґрунтованість управління ЕБП, його відповідність стратегічним орієнтирам і тактичним цілям підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, ризики і загрози, елементи економічної безпеки, механізм управління економічною безпекою підприємства.

THE MECHANISM OF MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Abstract. The current operating conditions of enterprises in Ukraine are characterized by uncertainty and considerable turbulence. This is due to military-political, socio-demographic, economic and environmental crises, the variability of the domestic regulatory and legal environment. The lack of an adequate level of economic security of the

subjects of the economy leads to an increase in their dependence on the external environment, significant sensitivity to aggressive influence, loss of market positions and financial autonomy. The above determines the search for new ways of sustainable development, and sometimes even survival. The use of modern methods, tools and mechanisms for managing the economic security of the enterprise (ESE) ensures timely identification of internal and external threats, minimizing their negative destructive impact on the economic state of the enterprise.

The purpose of the research is the formation of the ESE management mechanism based on the study of the essence of this economic category, the determination of the requirements for the ESE management mechanism and taking into account the features of the current stage of the functioning of the economy of Ukraine.

The materials of the research are: the works of domestic and foreign scientists, the work of which is directly related to the study of the essence of ESE, its main characteristics and constituent elements, evaluation methods and management mechanisms.

In the research process, such scientific methods were used as: theoretical generalization and systematization (when studying the essence of the ESE category and identifying its main characteristics, as well as researching the features of the ESE management mechanism); economic modeling (when building a model of the ESE management mechanism); logical generalization (when formulating conclusions).

Within the framework of this study, a mechanism of ESE management based on a combination of protective, systemic and harmonization approaches is proposed. The use of a protective approach ensures the effectiveness of detecting and countering ESE threats, which is the main task of its management. The systemic approach determines the study of ESE as a system integrated into a more complex socio-economic system - an enterprise that determines the feasibility of developing its economic potential as a basis for providing ESE. The application of the harmonization approach to management allows to achieve harmonization of the interests of the enterprise with the subjects of the internal (employees, owners) and external (consumers, suppliers, intermediaries, public organizations, etc.) environment. This contributes to the long-term provision of ESE on the basis of increasing its competitiveness. The proposed mechanism combines three main aspects of management: countering threats, developing economic potential, and interacting with stakeholders.

Further scientific research should be devoted to the development of a system for assessing the state of the external environment, the efficiency of the enterprise's interaction and the level of ESE. A system of recommendations and specific measures for ESE management should be formed in clear accordance with the assessment results. This will ensure the validity of ESE management, its compliance with strategic guidelines and tactical goals of the enterprise.

Keywords: *economic security of the enterprise, risks and threats, elements of economic security, mechanism of managing the economic security of the enterprise.*

Постановка проблеми. Непередбачуваність та турбулентність середовища функціонування підприємств в Україні призводять до необхідності швидкої адаптації та забезпечення безперервного розвитку останніх. Зовнішнє середовище характеризується критичною військово-політичною, соціально-демографічною, економічною та екологічною ситуаціями, мінливістю вітчизняного нормативно-правового середовища економічної діяльності. Відсутність належного рівня економічної захищеності підприємств приводить до зростання їх залежності від зовнішнього середовища, значної їх чутливості до агресивного впливу, втрати ринкових позицій та фінансової автономії, що, в свою чергу, обумовлює пошук нових шляхів сталого розвитку, а інколи й виживання. Саме використання сучасних методів, інструментів та механізмів управління ЕБП забезпечує вчасну ідентифікацію внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізацію їх негативного руйнівного впливу на економічний стан підприємства. Ефективне управління економічною безпекою сприяє формуванню дієвої системи захисту соціально-економічних інтересів та фінансового стану підприємства на всіх рівнях управління (стратегічному, поточному, оперативному).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття «ЕБП» присвячено численні праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, економічна безпека (ЕБ) підприємства може бути визначена як його захищеність від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також основа для його ефективного функціонування та розвитку [1]. Це комплексна характеристика результатів діяльності підприємства, отриманих шляхом ефективного використання ресурсів з метою досягнення цілей підприємства та його захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз [2, с. 105]. Також ЕБП може трактуватись як стан захищеності від загроз, ефективного використання ресурсів, стабільного функціонування та досягнення цілей [3, с. 105]. Крім вищенаведених, до критеріїв ЕБП також можна віднести соціальну стабільність та конкурентоспроможність підприємства [4].

Найбільш повне та універсальне визначення ЕБП, на нашу думку, запропонували Н. В. Білошкурська і М. В. Білошкурський. Вони об'єднали всі основні характеристики ЕБП та надали наступне її визначення: це стан захищеності підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників. Такий стан досягається на основі ефективного використання ресурсів, адаптації до змін, стратегічного розвитку з метою забезпечення стійкого функціонування та гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища [5, с. 88].

Знайшли своє відображення у науковій літературі також питання формування ефективного механізму

управління (забезпечення) ЕБП [6-9], який зазвичай досліджується як система форм, методів та важелів впливу для забезпечення рівня ЕБП, достатнього для досягнення цілей, стабільного функціонування підприємства, захищеного від дії зовнішніх та внутрішніх загроз [7, с. 496].

Водночас, недостатньо висвітленими у науковій літературі залишаються особливості механізму управління ЕБ підприємств, які функціонують в надзвичайно складних умовах воєнного часу. Підвищена імовірність виникнення форс-мажорних обставин, необхідність диверсифікації всіх аспектів економічної діяльності та безперервної адаптації до зовнішніх умов обумовлюють актуальність подальших досліджень з метою формування відповідного сучасним умовам функціонування вітчизняних підприємств механізму управління ЕБП.

Метою статті є формування механізму управління ЕБП на основі вивчення сутності даної економічної категорії, визначення вимог до механізму управління ЕБП та врахування особливостей сучасного етапу функціонування економіки України.

Матеріалами дослідження є: праці вітчизняних та зарубіжних науковців, доробок яких безпосередньо пов'язаний із вивченням сутності ЕБП, її основних характеристик і складових елементів, методів оцінювання та механізмів управління.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи, як: теоретичне узагальнення та систематизація (при вивченні сутності категорії ЕБП та виявленні її основних характеристик, а також дослідженні особливостей механізму управління ЕБП); економічного моделювання (при побудові моделі механізму управління ЕБП); логічного узагальнення (при формулюванні висновків).

Виклад основного матеріалу. Необхідність управління ЕБ вітчизняних підприємств обумовлюється потребою гарантувати захищеність їх економічних інтересів. Поряд зі створенням інноваційно-інвестиційних та інших фондів підприємства, необхідно також виділяти кошти на поточне та стратегічне забезпечення його ЕБ як запоруки довгострокового функціонування підприємства та його сталого розвитку [7, с. 497]. Виняткове досягнення певних економічних показників діяльності є необхідною, але не достатньою умовою забезпечення ЕБП.

Вибір певних варіантів управління ЕБП здійснюється виходячи із стратегічних цілей суб'єкта господарювання, його поточного фінансово-економічного стану та наявних ресурсів. Розмаїття підходів до визначення, оцінювання та управління ЕБП дає змогу створити унікальну систему заходів, яка сприятиме досягненню стану захищеності економічних інтересів підприємства відповідно до особливостей його функціонування, зовнішнього середовища та визначених напрямів розвитку.

Механізм управління ЕБП визначається як єдина система форм, методів та важелів впливу на господарську, фінансову та інші види діяльності даного суб'єкта господарювання, які спрямовані на формування достатнього для досягнення стратегічних, тактичних та оперативних його цілей рівня економічної безпеки, а раціональне використання їх різних комбінацій сприяє стабільному функціонуванню, захищеному від дії зовнішніх та внутрішніх загроз [7, с. 496].

Також механізм управління ЕБП може бути визначено як структурно взаємопов'язану сукупність заходів і способів, що підсилюють вплив на чинники, від стану яких залежить результативність ЕБ. При цьому, структуру механізму управління ЕБП можна розглядати як сукупність взаємопов'язаних елементів, а саме таких [6, с. 66-67; 7, с. 498; 8, с. 62; 9]:

- об'єкти,
- суб'єкти,
- принципи,
- методи,
- інструменти,
- функції,
- важелі,
- системи забезпечення (система інформаційно-аналітичного забезпечення, нормативно-правова база, кадровий склад).

Враховуючи сутність та специфіку ЕБП, механізм управління нею повинен формуватися на основі поєднання захисного (ситуаційного), системного та гармонізаційного підходів. Зокрема, використання захисного підходу передбачає необхідність забезпечення ефективності виявлення і протидії загрозам ЕБП, що є основним завданням її забезпечення. Саме ретельний збір інформації про стан та тенденції зовнішнього середовища, ідентифікація, оцінка, аналіз та прогнозування ризиків і загроз є тією складовою механізму управління ЕБ, який, хоч і є надзвичайно витратним, однак необхідним для ефективного управління економічною безпекою вітчизняних підприємств у сучасних надзвичайно складних воєнно-політичних, економічних, соціально-демографічних та інвестиційних умовах.

Таким чином, механізм управління ЕБП передбачає перш за все забезпечення протидії ризикам і загрозам з боку зовнішнього середовища. Це може здійснюватися шляхом інвестування в розвиток тих складових економічного потенціалу підприємства, вдосконалення яких має здатність забезпечити протидію виявленим ризикам та загрозам. Так, наприклад, підвищений ризик відключення електроенергії обумовлює доцільність забезпечення підприємства альтернативним її джерелом (генераторами, акумуляторами), тобто здійснення інвестицій в матеріально-технічну складову економічного потенціалу.

Застосування гармонізаційного підходу до управління, в свою чергу, дозволяє досягти узгодженості інтересів підприємства із інтересами суб'єктів внутрішнього (співробітники, власники) та зовнішнього (споживачі, постачальники, посередники, громадські організації тощо) середовища, що сприяє довгостроковому забезпеченню ЕБП на основі підвищення його конкурентоспроможності. В умовах воєнного стану та загострення конкуренції пошук партнерів та налагодження взаємовідносин із зацікавленими сторонами є особливою умовою забезпечення ЕБП, що підвищує рівень конкурентоспроможності та опосередковано впливає на розвиток підприємства, забезпечує протидію ризикам та загрозам зовнішнього середовища. Так, налагодження та диверсифікація партнерських зв'язків із постачальниками може мінімізувати ризик можливих перебоїв у постачанні сировини та матеріалів для забезпечення функціонування підприємства навіть в умовах відповідних дефіцитів, що є цілком імовірною загрозою в умовах військового стану.

Системний підхід передбачає дослідження ЕБ як системи, інтегрованої в більш складну соціально-економічну систему – підприємство, що обумовлює доцільність розвитку його економічного потенціалу, забезпечення належної якості товарів, робіт, послуг та ефективності діяльності підприємства в цілому. Економічний потенціал, якість та ефективність є важливими умовами конкурентоспроможності економічного суб'єкта, і, таким чином, його економічної безпеки. Вони забезпечують лояльність наявних та залучення нових споживачів підприємства, значною мірою визначають репутацію, що формується на основі значної кількості складових: людський капітал підприємства, тобто його компетентність та професійність виконання обов'язків; матеріально-технічне забезпечення; інформаційно-комунікаційні ресурси; поширеність інформації про підприємство тощо.

Отже, основою для забезпечення конкурентоспроможності підприємства є якість його продукції та ефективність економічної діяльності в цілому, а ефективна маркетингова діяльність та взаємодія із зацікавленими особами перетворює окремі властивості підприємства і його продукції у конкурентні переваги, забезпечуючи, таким чином, певний рівень конкурентоспроможності. В свою чергу, конкурентоспроможність є одним із найбільш суттєвих чинників ЕБП. Основною відмінністю економічної безпеки від конкурентоспроможності є те, що ЕБ передбачає також можливість підприємства протистояти ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища.

В цілому, механізм управління ЕБП є сукупністю методів та інструментів, дія яких забезпечує цілеспрямовану взаємодію суб'єктів і об'єктів в системі управління ЕБП. За результатами проведеного аналізу, запропоновано механізм управління ЕБП розглядати перш за все як захисний механізм (рис. 1), основою для застосування якого є результати оцінювання рівнів економічної безпеки, а також визначення стану зовнішнього середовища.

Дія механізму управління ЕБП (рис. 1) спрямовується перш за все на протидію загрозам економічній безпеці, а також на рівень економічного потенціалу і конкурентоспроможності підприємства.

В основу механізму управління ЕБП покладено:

- ризик-менеджмент, тобто виявлення і детальний аналіз ризиків і загроз зовнішнього середовища з метою забезпечення ефективного протистояння їх впливу;
- налагодження ефективної взаємодії зі стейкхолдерами підприємства, в першу чергу, зі споживачами з метою управління конкурентоспроможністю підприємства;
- управління ЕБП на основі забезпечення розвитку його економічного потенціалу.

Ефективність управління ЕБ підприємства характеризується ступенем досягнення його цілей та стратегічних орієнтирів. Внутрішня ефективність може характеризуватися зростанням рівнів фінансової, правової, технологічної, інформаційної, екологічної, кадрової, інтелектуальної, силової, виробничої, управлінської, комерційної та інших складових ЕБП.

Зовнішня ефективність механізму управління ЕБП характеризується, з одного боку, узгодженістю інтересів та рівнем налагодженості взаємозв'язків зі стейкхолдерами, що суттєво впливає на конкурентоспроможність підприємства і дозволяє мінімізувати значну частину ризиків з боку мікросередовища. З іншого боку, механізм управління ЕБП вимагає вивчення макросередовища (політичних, економічних, соціально-демографічних та інших чинників) з метою врахування можливостей і загроз макrorівня та забезпечення своєчасної адаптації до цих умов.

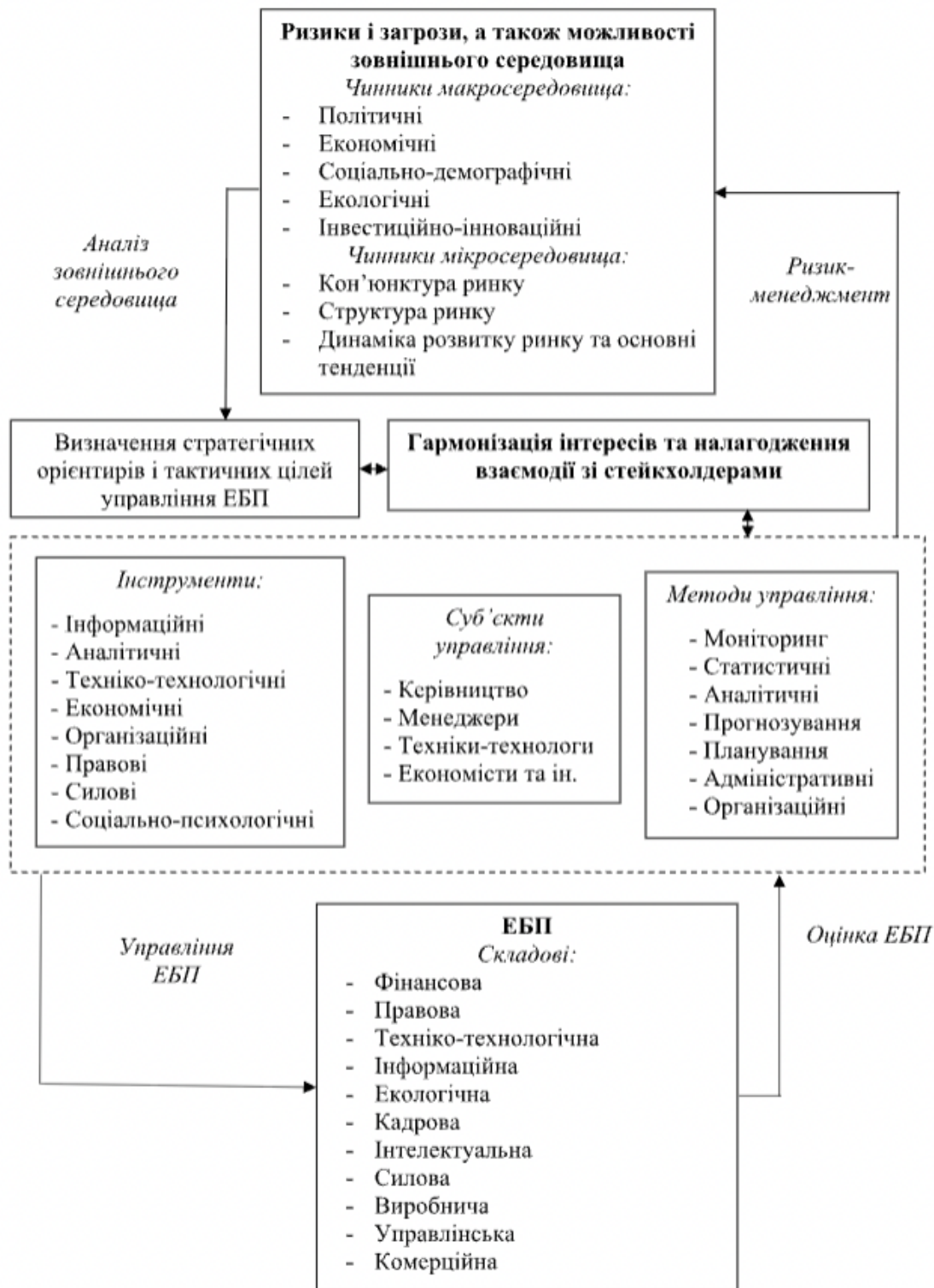

Рис. 1. Механізм управління ЕБП

Джерело: сформовано автором на основі [6, с. 66-67; 7, с. 498; 8, с. 62; 9]

Висновки. Отже, формування дієвого механізму управління ЕБП дозволить вирішити одну з найважливіших проблем сучасного менеджменту вітчизняних підприємств – підвищення рівня ЕБП в надзвичайно складних умовах. Щоб забезпечити власну економічну безпеку та посилити свої позиції на ринку, підприємство повинно використовувати механізм управління економічною безпекою, який спрямовано на розвиток економічного потенціалу підприємства, гармонізацію інтересів підприємства та зацікавлених сторін, а також ефективну протидію ризикам і загрозам зовнішнього середовища. Таким чином, запропонований механізм враховує необхідність управління ЕБП на внутрішньому рівні, а також на зовнішніх мікро- і макрорівні, що забезпечує ефективне довгострокове стабільне функціонування підприємства навіть у періоди підвищеної ризиковості еко-

номічної діяльності.

Подальші наукові дослідження доцільно присвятити розробці системи оцінювання стану зовнішнього середовища; ефективності взаємодії підприємства із зацікавленими сторонами; рівня ЕБП. Система рекомендацій та конкретних заходів щодо управління ЕБП має бути сформована у чіткій відповідності до результатів оцінювання. Це забезпечить обґрунтованість управління ЕБП, його відповідність стратегічним орієнтирам і тактичним цілям підприємства.

Література

1. Зайченко К.С., Діма Н.І. Економічна безпека підприємства: сутність та роль // Ефективна економіка. 2021. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/92.pdf (дата звернення: 26.10.2024).
2. Зось-Кіор М.В., Дячков Д.В., Павлик Р.В. Система економічної безпеки підприємства: поняття, принципи, сутність // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 5 (110). С. 103-109.
3. Лезіна А.В. Генеза розвитку дефеніції «економічна безпека підприємства» // Сталий розвиток економіки. 2024. № 2 (49). С. 101-106.
4. Temurbek Yusufjanov. (2021). Ensuring The Economic Security Of The Enterprise. The American Journal of Management and Economics Innovations, 3(05), 208–212. URL: <https://theamericanjournals.com/index.php/tajmei/article/view/706> (дата звернення: 25.10.2024).
5. Білошкурська Н.В., Білошкурський М.В. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств // Сталий розвиток економіки. 2013. № 2. С. 85-89.
6. Пілецька С.Т., Коритько Т.Ю., Кравчук Н.М. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства // Вісник економічної науки України. 2022. № 1. С. 64-69.
7. Марина А.С., Єланська Н.О., Петренко М.А. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання // Економіка і суспільство. 2018. № 19. С. 495-500.
8. Денисенко М.П., Третяк Є.В. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання // Економіка та держава. 2018. «№ 12. С. 59-63.
9. Фісуненко П.А. Забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, принципи, функції, методи, засоби // Економічний простір. 2019. № 152. С. 176-203.

References

1. Zaichenko, K.S., & Dima, N.I. (2021). Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist ta rol [Economic security of the enterprise: essence and role] // Efektyvna ekonomika. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2021/92.pdf [in Ukrainian].
2. Zos-Kior, M.V., Diachkov, D.V., & Pavlyk, R.V. (2019). Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: poniattia, pryncypy, sutnist [The system of economic security of the enterprise: concepts, principles, essence] // Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo. № 5 (110). Pp. 103-109 [in Ukrainian].
3. Liezina, A.V. (2024). Heneza rozvytku defenitsii «ekonomichna bezpeka pidpriemstva» [The genesis of the development of the definition «economic security of the enterprise»] // Stalyi rozvytok ekonomiky. № 2 (49). Pp. 101-106 [in Ukrainian].
4. Temurbek Yusufjanov. (2021). Ensuring The Economic Security Of The Enterprise. The American Journal of Management and Economics Innovations, 3(05), Pp. 208–212. URL: <https://theamericanjournals.com/index.php/tajmei/article/view/706> [in English].
5. Biloshkurska, N.V., & Biloshkurskyi M.V. (2013). Teoretychni aspekty ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Theoretical aspects of economic security of enterprises] // Stalyi rozvytok ekonomiky. № 2. Pp. 85-89 [in Ukrainian].
6. Piletska, S.T., Korytko, T.Iu., & Kravchuk, N.M. (2022). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The mechanism for ensuring the economic security of the enterprise] // Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. № 1. Pp. 64-69 [in Ukrainian].
7. Maryna, A.S., Yelanska, N.O., & Petrenko, M.A. (2018). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodariuvannia [The mechanism for ensuring the economic security of economic entities] // Ekonomika i suspilstvo. № 19. Pp. 495-500 [in Ukrainian].
8. Denysenko, M.P., & Tretiak, Ye.V. (2018). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky sub'iektiv hospodariuvannia [The mechanism for ensuring the economic security of economic entities] // Ekonomika ta derzhava. № 12. Pp. 59-63 [in Ukrainian].
9. Fisunencko, P.A. (2019). Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: sutnist, pryncypy, funktsii, metody, zasoby [Ensuring economic security of the enterprise: essence, principles, functions, methods, means] // Ekonomichnyi prostir. № 152. Pp. 176-203 [in Ukrainian].